

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

МІЩЕНКО Ілона Володимирівна

УДК 347.440: 339.54 (477)

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ ДОГОВОРИ В МИТНІЙ СПРАВІ УКРАЇНИ

Спеціальність 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса – 2008

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Одеській національній юридичній академії Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник

доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України
ДОДІН Євген Васильович,
Одеська національна юридична академія,
завідувач кафедри морського та митного
права

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор
ШИШКА Роман Богданович,
Київський міжнародний університет,
завідувач кафедри цивільного та
господарського права

кандидат юридичних наук
БРИЛЬОВ Олександр Анатолійович,
адвокат (м. Миколаїв)

Захист відбудеться „___” січня 2008 р. о ___ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.03 Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м., Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Одеської національної юридичної академії за адресою: м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий „___” грудня 2007 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Музиченко П.П.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Лібералізація державно-правових процесів в Україні зумовила істотні зміни в характерові впливу держави на суспільні відносини в усіх сферах соціального буття, що у свою чергу викликало необхідність докорінної зміни законодавства та юридичної доктрини.

Прийняття та введення в дію з 1 січня 2004 р. двох таких важливих нормативних актів, як Цивільний та Митний кодекси України (далі – ЦК України, МК України відповідно), стало початком нового етапу розвитку не тільки кожної окремо сфери їхньої дії, а й кардинально змінило правове регулювання відносин, що знаходяться на перетині митно-правової та цивільно-правової площин.

Існуюча на сьогодні тенденція взаємоінтеграції приватноправових та публічноправових галузей не могла не позначитися на стані митної справи – складної, динамічної, багатогранної сфери життєдіяльності суспільства, яка охоплює чимале коло компонентів, пов'язаних з переміщенням майна через митний кордон України. Останнім часом до цієї сфери включаються все нові елементи, природа яких відрізняється від тих, що в класичному розумінні вважалися їй притаманними. Відповідно й правове регулювання таких «нових» відносин має здійснюватися за допомогою „нових” засобів, невідомих їй раніше. „Приватизація” митної справи, що значно активізувалась із набуттям чинності МК України, особливо наочно проявляється через пожвавлення процесу впровадження договірного регулювання відносин у сфері митної справи України, через розширення спектра цивільно-правових договорів, що зачіпають інтереси її суб'єктів.

Поява таких правовідносин, природно, зумовлює необхідність теоретичного осмислення їх змісту, специфіки та характерних рис. При цьому важливого значення набуває та обставина, що механізм реалізації договірного регулювання суспільних відносин у митній справі поки що не налагоджений і не відпрацьований з огляду на недосконалість законодавства та порівняно невелику практику його застосування.

Тому питання цивільно-правових договорів, що укладаються у сфері митної справи України, є актуальними з теоретичної та практичної точок зору, а тому є усі підстави для спеціального дослідження цієї проблеми на базі як цивільно-правових норм і здобутків вітчизняної та зарубіжної цивілістики, так і положень чинного митного законодавства України.

Слід зазначити, що у вітчизняній літературі мали місце дослідження окремих аспектів діяльності суб'єктів митної справи, а також договірних відносин у цій сфері (науковий доробок І.О. Бондаренко, В.А. Васильєвої, Н.С. Золотнікової, О.А. Ланко, О.В. Литвинова, В.В. Науменка, І.І. Світлак та

ін.). Проте у жодній із праць згаданих авторів не розглядалися спеціально питання правової характеристики цивільно-правових договорів, що укладаються у сфері митної справи України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до напрямку досліджень Одеської національної юридичної академії „Правові проблеми становлення та розвитку сучасної української держави” 2001 – 2005 роки (державний реєстраційний номер 0101U001195).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є аналіз цивільно-правових договорів, що укладаються між суб'єктами митної справи України для реалізації ними своїх прав та законних інтересів у цій галузі, встановлення специфіки таких договорів, обумовленої публічним характером сфери їх застосування, визначення співвідношення договірних та нормативного регулювання цивільно-правових відносин, що виникають у сфері митної справи.

Для досягнення зазначеної мети основну увагу було приділено вирішенню таких задач:

дослідження ролі цивільно-правових норм у регулюванні суспільних відносин, що виникають у сфері митної справи;

окреслення кола цивільно-правових договорів, що укладаються суб'єктами митної справи, та узагальнення чинників, що обумовлюють специфіку цих договорів;

цивільно-правова характеристика кожного з видів договорів, що застосовуються у галузі митної справи України, з урахуванням вимог та обмежень, встановлених актами митного законодавства України;

аналіз та оцінка цивільного і митного законодавства з питань регулювання відносин, що виникають у зв'язку з укладенням та виконанням відповідних цивільно-правових договорів, дослідження впливу положень актів митного законодавства на їх зміст;

вироблення конкретних науково обґрунтованих пропозицій та рекомендацій, спрямованих на вдосконалення цивільного та митного законодавства, що регулює зазначені відносини.

Об'єктом дослідження є цивільно-правові відносини, що виникають між суб'єктами митної справи України при реалізації ними передбачених митно-правовими нормами прав та законних інтересів на підставі відповідних цивільно-правових договорів.

Предметом дослідження є сукупність цивільно-правових та митно-правових норм, що регулюють суспільні відносини з приводу укладення та виконання цивільно-правових договорів суб'єктами митної справи України.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційного дослідження є загальнонауковий діалектичний метод, а також такі спеціальні наукові методи, як формально-юридичний, історичний, порівняльно-правовий, системно-структурний.

Діалектичний метод пізнання, який застосовувався на всіх етапах дослідження, дозволив розглянути договірні відносини, що виникають в рамках митної справи України, у їх динаміці та взаємозв'язку цивільно-правових та митно-правових аспектів, виявити усталені напрямки та закономірності їх розвитку.

Для аналізу та з'ясування змісту численних положень актів цивільного та митного законодавства, що встановлюють особливості окремих видів цивільно-правових договорів, які можуть укладатися суб'єктами митної справи України, застосовувався формально-юридичний метод.

За допомогою історичного методу пізнавалися передумови становлення та розвитку сучасної системи договірних відносин у вітчизняній митній справі.

Використання порівняльно-правового методу дало змогу здійснити порівняння загальних положень актів законодавства про цивільно-правові договори зі спеціальними положеннями, що встановлюють особливості таких договорів у сфері митної справи України, а також порівняння підходів до вирішення цього питання у законодавствах інших країн.

Метод системно-структурного аналізу дозволив визначити місце цивільно-правових норм у регулюванні відносин у сфері митної справи України.

Теоретичною основою дослідження стали праці таких вітчизняних і зарубіжних цивілістів та теоретиків права, як С.С. Алексєєв, Д.В. Боброва, М.І. Брагінський, С.Н. Братусь, В.А. Васильєва, В.В. Вітрянський, О.В. Дзера, А.С. Довгерт, О.С. Іюффе, А.Ю. Кабалкін, О.О. Красавчиков, Н.С. Кузнецова, А.В. Луць, В.В. Луць, М.Н. Марченко, Й.О. Покровський, П.М. Рабінович, Н.О. Саніахметова, М.М. Сібільов, І.В. Спасибо-Фатєєва, Р.О. Стефанчук, Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova, Я.М. Шевченко, Г.Ф. Шершеневич, Р.Б. Шишка, В.Ф. Яковлев та ін., а також наукові здобутки таких фахівців у галузі митного права, як О.П. Гребельник, Є.В. Додін, В.Г. Драганов, С.В. Ківалов, Б.А. Кормич, А.Ф. Ноздрачев, С.С. Терещенко та ін.

Емпіричним підґрунтям дослідження служили положення актів цивільного та митного законодавства України та зарубіжних країн, практика їх застосування.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим комплексним дослідженням системи цивільно-правових договорів, що

укладаються у сфері митної справи України, у єдності цивільно-правового та митно-правового аспектів.

В дисертаційному дослідженні здійснено спробу сформулювати низку положень стосовно бачення проблем формування та розвитку договірних відносин між учасниками митної справи України, які враховували би сучасний стан вітчизняного цивільного законодавства та досягнення цивілістичної думки, а також останні тенденції митно-правової дійсності.

На підставі одержаних у процесі дослідження результатів сформульовано основні положення, яким притаманні елементи наукової новизни і які виносяться на захист:

уперше:

обґрунтовується висновок про те, що, незважаючи на публічність сфери митної справи України, притаманність їй субординаційних відносин, вона охоплює значний пласт суспільних відносин цивільно-правового характеру, що виникають між її суб'єктами на підставі відповідних цивільно-правових договорів. Доводиться, що договірне регулювання таких відносин, яке засноване на принципі диспозитивності, є найефективнішою формою впливу на поведінку суб'єктів митної справи України завдяки наявній можливості обрання ними умов та способів реалізації своїх повноважень, передбачених законодавством;

визначено коло цивільно-правових договорів, укладення яких є підставою провадження професійної діяльності суб'єктів митної справи, яка спрямована на реалізацію окремих складових митної справи України, таких як митний контроль, митне оформлення, митний режим;

виявлено та узагальнено чинники, що обумовлюють специфіку всіх договірних відносин у сфері митної справи України, пов'язану з особливостями їх суб'єктного складу, детальним нормативним врегулюванням окремих елементів цих відносин, жорстким контролем з боку митних органів за укладенням та виконанням даних договорів;

висунуто тезу про цивільно-правовий характер відносин, що виникають у зв'язку з наданням послуг з охорони та супроводження митними органами товарів, що знаходяться під митним контролем та переміщуються територією України;

обґрунтовується пропозиція щодо внесення змін до ст. 978 ЦК України, відповідно до яких скасовувалися б обмеження кола суб'єктів, які надають охоронні послуги, статусом підприємця, виключалася б вимога про порядок щомісячної виплати платні, яка сама по собі передбачає довготривалість терміну дії договору, звужуючи при цьому права сторін;

доводиться доцільність зміни договірних засад діяльності такого суб'єкта митної справи, як митний перевізник, у зв'язку з чим пропонується

на рівні МК України закріпити положення про те, що відносини митного перевізника з власником товарів визначаються договором транспортного експедирування, оскільки він найбільш повно відповідає специфіці діяльності цього суб'єкта та відображає характер і зміст його дій;

удосконалено:

понятійний апарат із цієї проблематики, у тому числі запропоновано авторську дефініцію «митний посередник», обґрунтовано необхідність внесення змін до законодавчих визначень понять митного брокера, митного перевізника та підприємства, що містяться в МК України, висунуто тезу про доцільність законодавчого закріплення на рівні ЦК України поняття послуги;

тезу щодо необхідності підвищення ефективності правового регулювання консигнаційних відносин, зокрема обґрунтовано доцільність доповнення ЦК України в окремій главі статтями, присвяченими визначенню поняття та умов договору консигнації, оскільки цей договір є самостійним видом договірних зобов'язань, має багато відмінностей та специфічних рис, не притаманних іншим договорам, зокрема, комісійному договору;

набули подальшого розвитку:

теза про специфіку договірних відносин у сфері митної справи, учасниками яких є митні органи – юридичні особи публічного права, наділені владними повноваженнями, та необхідність запровадження механізму забезпечення прав і законних інтересів їхніх контрагентів за відповідними договорами;

положення про необхідність приведення у відповідність до чинних ЦК України та МК України актів митного законодавства, присвячених регулюванню посередницької діяльності митного брокера.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані в дисертації висновки, пропозиції та дефініції можуть бути використані:

у науково-дослідній сфері для сприяння подальшій розробці проблематики договірних відносин в рамках митної справи України;

у сфері правотворчості – в процесі удосконалення цивільного та митного законодавства, зокрема при розробці змін та доповнень до Цивільного та Митного кодексів України, інших законів, а також низки підзаконних актів, що регулюють діяльність окремих суб'єктів договірних відносин у митній справі України;

у навчально-методичній роботі – при підготовці навчальної та навчально-методичної літератури з дисциплін „Митне право”, „Цивільне право” та спецкурсу „Цивільно-правові договори в митній справі України”.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є результатом самостійного наукового пошуку автора. Сформульовані положення, узагальнення, оцінки, висновки, рекомендації та пропозиції обґрунтовані

дисертантом на підставі особистих наукових досліджень. Ідеї та розробки, що належать Є.В. Додіну, у співавторстві з яким було підготовлено тези доповіді науково-практичної конференції, у дисертації не використовувалися.

Апробація результатів дисертації. Основні положення, результати та висновки дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри цивільного права і кафедри морського та митного права Одеської національної юридичної академії. Окремі результати дослідження доповідалися також на 8-й (60-й) звітній науковій конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу Одеської національної юридичної академії (22–23 квітня 2005 р., м. Одеса), науково-практичній конференції „Проблеми правового забезпечення підприємницької діяльності, пов’язаної з морем” (17 березня 2006 р., м. Одеса), 9-й (61-й) звітній науковій конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу Одеської національної юридичної академії (26 квітня 2006 р., м. Одеса).

Публікації. Основні теоретичні та практичні результати дисертаційного дослідження викладено в 6 одноосібних статтях, які містяться у наукових фахових виданнях, що входять до переліку, затвердженого ВАК України, та в тезах доповіді на науково-практичній конференції.

Структура дисертації. Структура роботи відображає мету та завдання наукового дослідження. Дисертація складається зі вступу, 3 розділів, 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації складає 194 сторінки, із них 175 сторінок основного тексту. Список використаних джерел становить 205 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дослідження, висвітлюються ступінь вивчення теми, зв’язок роботи з науковими програмами, надається характеристика її об’єкта, предмета, мети, визначаються задачі, аргументується наукова новизна та розкривається практичне значення роботи, наводиться інформація щодо апробації отриманих результатів.

Розділ перший „Роль норм цивільного права у регулюванні відносин у сфері митної справи України” складається з трьох підрозділів і присвячений дослідженню значення та місця цивільно-правових норм у системі митного права як правової галузі комплексного характеру, що регулює суспільні відносини у сфері митної справи України.

У **підрозділі 1.1. „Співвідношення галузі цивільного права з митно-правовою галуззю”** розглядаються основні засади зв’язку між такими галузями, як митне та цивільне право. Звертається увага на те, що митне

право як комплексна галузь права широко використовує цивільно-правові норми, принципи цивільного права та цивільно-правовий метод для регулювання певної категорії суспільних відносин у сфері митної справи, що входять до предмета його правового регулювання.

Зроблено висновок, що основні точки зіткнення між галузями цивільного та митного права полягають у регулюванні договірних відносин між суб'єктами митної справи при реалізації ними своїх прав та законних інтересів. Такі відносини підпадають під подвійне регулювання – цивільно-правове та митно-правове. Це, з одного боку, дозволяє надати суб'єктам митного права більш широких можливостей для реалізації своїх прав та інтересів, урізноманітнити засоби такої реалізації, а з іншого – примушує діяти й обирати модель своєї поведінки у встановлених законодавством межах, вихід за які є неприпустимим і тягне за собою певні негативні наслідки – юридичну відповідальність. Механізм цей, враховуючи публічний характер митної справи, є оптимальним для встановлення балансу приватних і публічних інтересів у сфері митної справи України.

У підрозділі 1.2. „Поняття та сутність цивільно-правових договорів, чинники, що обумовлюють їх специфіку у сфері митної справи України” детальному аналізу піддано питання визначення поняття „цивільно-правовий договір”, що міститься у нормах права і в науковій літературі, та його ролі як соціального регулятора. Висловлюється згода з думкою більшості цивілістів про триаспектність цивільно-правового договору. У цьому зв'язку він розглядається як юридичний факт, як правовідношення та як документ, однак доводиться, що в сучасних умовах роль договору докорінно змінилась і вже виходить за межі цієї класичної моделі. Правова категорія договору знаходиться у стані постійного розвитку та удосконалення.

Зроблено висновок, що на сьогоднішній день цивільно-правовий договір є регулятором суспільних відносин, якому притаманні певні риси нормативності. Не зменшуючи ролі основного джерела права – нормативного акта, – оскільки саме норми права є основним засобом впливу на суспільні відносини, у тому числі й ті, що врегульовані цивільно-правовим договором, доводиться, що саме співіснування нормативного та договірного регулювання суспільних відносин на сьогодні є найефективнішим механізмом формування правомірної поведінки учасників цих відносин.

Доводиться, що цивільно-правові договори у митній справі України мають низку особливостей, викликаних значними обмеженнями свободи договору. У цьому зв'язку наводяться конкретні випадки обмеження кожного з елементів договірної свободи. Встановлення таких обмежень зумовлено публічним характером сфери застосування цивільно-правових договорів, а саме спрямованістю передусім на забезпечення державних інтересів

(наповнення державного бюджету, економічна стабільність країни, збереження культурної та історичної спадщини України, здоров'я населення тощо); одночасною дією норм цивільного та митного права; поєднанням двох протилежних засобів регулювання – диспозитивного та імперативного; встановленням певних нормативних вимог до того чи іншого елементу правовідносин.

У підрозділі 1.3. *„Загальна характеристика, суб'єктний склад та класифікація цивільно-правових договорів, що укладаються у сфері митної справи України”* аналізуються характерні ознаки цивільно-правових договорів, що укладаються у митній справі України. Зроблено висновок, що ці договори належать до договорів про надання послуг; за характеристиками є консенсуальними, взаємними, оплатними, остаточними. Спільною рисою для цих цивільно-правових договорів є їхня спрямованість на реалізацію окремих складових митної справи. У зв'язку з цим увага акцентується на специфіці суб'єктного складу договірних відносин у цій сфері.

Зазначається, що учасниками договірних відносин у сфері митної справи завжди є або митні органи України, або митні посередники. В залежності від виду конкретного договору їх контрагентами можуть бути суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, які переміщують товари і транспортні засоби через митний кордон України, або інші суб'єкти, визначені законодавством.

Митні органи є основними суб'єктами, на які законом покладена реалізація митної справи України. Будучи суб'єктами публічного права, вони можуть виступати рівноправними учасниками договірних відносин, які при цьому мають на меті забезпечення належного виконання поставлених перед ними публічних завдань, що впливають з окремих функцій держави.

Митні посередники – це суб'єкти підприємницької діяльності, які безпосередньо не беруть участі у переміщенні товарів через митний кордон України, а на підставі цивільно-правового договору певного виду та дозвільних документів надають з ініціативи суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, які переміщують товари та транспортні засоби через митний кордон України, посередницькі митні послуги, представляючи їх інтереси у митних органах України. Доводиться, що до митних посередників належать митні брокери, митні перевізники, власники складів тимчасового зберігання (відкритого типу) та власники митних ліцензійних складів (відкритого типу).

Запропоновано кілька авторських класифікацій цивільно-правових договорів у митній справі України за такими критеріями: в залежності від суб'єктного складу договірних відносин; в залежності від мети, яку переслідують їх учасники; за ступенем урегульованості цивільним законодавством; за характером зв'язку зі сферою митної справи.

Розділ другий „Цивільно-правові договори, стороною в яких

виступає митний орган” складається з двох підрозділів і присвячений аналізу договірних відносин за участю митних органів як головних суб’єктів реалізації митної справи України, до яких належать Державна митна служба України, регіональні митниці та митниці.

У *підрозділі 2.1. „Договір комісії”* розглядаються особливості цього цивільно-правового договору, що укладається з метою реалізації певних категорій товарів чи транспортних засобів, які знаходяться під митним контролем: товарів, строк зберігання яких під митним контролем закінчився, а власник не звернувся за ними у встановлений МК України строк; товарів, що швидко псуються або мають обмежений строк зберігання, у тому числі товарів – предметів порушення митних правил; товарів, від яких власник відмовився на користь держави. Сторонами цього договору є митний орган (комітент) та організатор митного аукціону або товарна біржа чи підприємство торгівлі (комісіонер). В залежності від статусу комісіонера у митній справі України виокремлюють відповідно три види комісійних договорів.

Детальному аналізу піддано права, обов’язки та відповідальність сторін цього договору. Робиться висновок, що договори комісії у митній справі України, підпадаючи під загальні правила, закріплені в ЦК України, водночас мають відповідати додатковим вимогам, встановленим спеціальним законодавством, зокрема до їх суб’єктного складу, безпосередньо предмета комісії (товари, що реалізуються за такими договорами, мають специфічний статус, наприклад, вилучені товари тощо), щодо граничних термінів продажу таких товарів, процедури такого продажу (стосовно митних аукціонів) тощо.

У *підрозділі 2.2. „Договір охорони та супроводження товарів”* розглядаються цивільно-правові аспекти застосування такого заходу гарантування доставки товарів при транзитних перевезеннях, як охорона та супроводження товарів, що знаходяться під митним контролем. Доводиться, що правовідносини, які виникають на підставі цього договору, мають усі ознаки, властиві цивільно-правовим зобов’язанням.

Робиться висновок, що за договором охорони та супроводження одна сторона (виконавець) зобов’язується за плату забезпечити цілісність та недоторканність товарів, що знаходяться під митним контролем і переміщуються іншою стороною (перевізником) митною територією України, протягом усього шляху прямування. Внаслідок цього між сторонами виникають майнові відносини, обумовлені використанням товарно-грошової форми, однак некомерційного характеру. При цьому вказується на відмінність між послугами з охорони та супроводження товарів та адміністративними послугами, які можуть надаватися митними органами, що переконливо свідчить про їх різну правову природу.

Зважаючи на вузьку сферу застосування цього договору, цивільне законодавство такий вид договору не передбачає. У той же час, робиться висновок, що положення ст. 978 ЦК України про договір охорони (особи чи майна) також не можуть бути застосовані до відносин, пов'язаних з охороною та супроводженням товарів. Зокрема доводиться, що ця норма ЦК України містить звужене визначення договору охорони, оскільки має значну кількість обмежень, які стосуються сторін (охоронцем може бути лише підприємець; в значній кількості випадків охоронні послуги надаються державними органами, зокрема підрозділами МВС України), порядку оплати (вноситься щомісячно), що у свою чергу передбачає тривалий термін дії договору (щонайменше один місяць).

У зв'язку з цим з метою вдосконалення чинного законодавства запропоновано авторську редакцію статті 978 ЦК України „Договір охорони”.

Розділ третій „Цивільно-правові договори, стороною в яких виступає митний посередник” складається з чотирьох підрозділів і присвячений дослідженню договірних відносин фізичних та юридичних осіб, зареєстрованих у встановленому порядку, які безпосередньо не беруть участі у переміщенні товарів через митний кордон, а надають посередницькі послуги в галузі митної справи (декларування, зберігання, перевезення товарів, що знаходяться під митним контролем) суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності – власникам чи володільцям товарів і транспортних засобів, що переміщуються через митний кордон України.

У підрозділі 3.1. „Договір доручення як підстава діяльності митного брокера” аналізуються договірні засади надання посередницьких митних послуг з декларування товарів, що переміщуються через митний кордон України. Зокрема підкреслюється, що діяльність митного брокера як постачальника зазначених послуг, яка базується на цивільно-правовому договорі доручення, є детально регламентованою нормами актів митного законодавства. Так, права та обов'язки цього суб'єкта встановлені МК України та Наказом ДМСУ „Про затвердження Положення про діяльність підприємств, що здійснюють декларування на підставі договору” від 22.07.1997 р. № 340. Відповідно, зміст наданого йому доручення повинен відповідати не тільки вимогам ЦК України, а й положенням зазначених актів.

У результаті зіставлення загальних норм ЦК України та спеціальних норм актів митного законодавства зроблено висновок, що не всі положення ЦК України про договір доручення можуть застосовуватися до регулювання відносин митного брокера.

На підставі аналізу законодавства, яке регулює суспільні відносини за участю цього суб'єкта, робиться висновок, що чимало його положень є

застарілими, неточними та суперечливими. У зв'язку з цим запропоновано ряд суттєвих змін та доповнень до МК України та до інших актів митного законодавства.

У *підрозділі 3.2. „Договірні засади діяльності митного перевізника”* зазначається, що відносини цього суб'єкта митної справи зі споживачами його послуг регулюються системою цивільно-правових договорів – доручення та перевезення. Договір доручення є підставою для представництва митним перевізником інтересів суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності у митних органах та інших органах державної влади, який визначає обсяг наданих повіреному повноважень та порядок їх реалізації. Фактичні ж дії щодо перевезення товарів під митним контролем здійснюються на підставі договору перевезення. Водночас доводиться, що для регулювання взаємовідносин митного перевізника з особою, яку він представляє, доцільніше було б застосовувати договір транспортного експедирування, який більшою мірою відповідає призначенню митного перевізника та сутності його діяльності.

Проаналізовано права та обов'язки митного перевізника та особи, яку він представляє. Зазначається, що обсяг прав, обов'язків та відповідальність митного перевізника, передбачена актами митного законодавства та законами у галузі транспорту, не можуть бути обмежені договором.

Окремо досліджено питання відповідальності митного перевізника. Звернуто увагу на такі основні моменти: по-перше, митний перевізник відповідальний за вчасну доставку товарів у схоронності перед їх власником (володільцем) за договором перевезення; по-друге, митний перевізник відповідає за належне виконання юридичних дій, що складають зміст наданого йому доручення. Крім того, вступаючи у договірні відносини зі своїм контрагентом, митний перевізник виступає гарантом доставки товарів або сплати всіх належних митних платежів у разі їх недоставки перед митним органом.

У *підрозділі 3.3. „Договір зберігання”* проаналізовано два види договорів зберігання товарів у митній справі України, які укладаються, по-перше, при тимчасовому зберіганні товарів, по-друге, при зберіганні товарів на митному ліцензійному складі (у митному режимі „митний склад”).

При цьому зазначається, що договірні відносини зберігання виникають лише при розміщенні товарів на склади тимчасового зберігання та митні ліцензійні склади відкритого типу, які призначені для зберігання товарів будь-яких власників, тоді як склади закритого типу служать для задоволення особистих потреб власників таких складів у зберіганні виключно належних їм товарів.

Доводиться, що обидва види договірної зберігання здійснюються на

підприємницьких засадах, однак мають різну митно-правову природу. Так, тимчасове зберігання є факультативною (необов'язковою) стадією митного оформлення, яка може бути реалізована за бажанням власника товарів. Зберігання на митному ліцензійному складі забезпечує реалізацію митного режиму „митний склад”, який у разі потреби добровільно обирається власником товарів. Природно, що такі види зберігання мають власні цілі, граничні строки, предмети зберігання, передбачені МК України та іншими актами митного законодавства.

Обов'язковою ознакою для обох видів зберігання є те, що протягом всього періоду зберігання товари знаходяться під митним контролем. Це обумовлює певну специфіку даних договірних відносин, яка проявляється через законодавче встановлення: 1) особливої процедури розміщення товарів на складах, яка потребує додаткового узгодження з митним органом; 2) заборон щодо зберігання окремих категорій товарів; 3) обмежень щодо доступу, користування та розпорядження товарами їх власником в період зберігання; 4) постійного контролю з боку митних органів за процесом зберігання; 5) спеціальних вимог до облаштування приміщень складів.

Окремо надається цивільно-правова характеристика кожного з договорів зберігання: його сторін, форми, прав, обов'язків та відповідальності сторін за невиконання чи неналежне виконання договірних зобов'язань з урахуванням вимог, обмежень та заборон, встановлених актами митного законодавства.

На підставі аналізу договірних засад зберігання товарів у сфері митної справи України зроблено ряд пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства, що регулює відносини зі зберігання товарів під митним контролем.

У *підрозділі 3.4. „Консигнаційний договір”* дається визначення договору консигнації, з'ясовуються його спільні риси та відмінності з договором комісії. Досліджується та визначається специфіка предмета договору консигнації, який складають угоди лише з продажу товару. Детальному аналізу піддано особливості змісту консигнаційного договору. Зазначається, що необхідними умовами для укладення договору консигнації є наявність консигнаційного складу, визначення території та термінів консигнації. При цьому звертається увага на те, що на сьогоднішній день консигнаційні склади в Україні є відсутніми, їхні функції мають виконувати митні ліцензійні склади, тому консигнація в Україні опосередковується митним режимом „митний склад”. З огляду на це в роботі розглядається лише той випадок консигнаційної торгівлі, коли консигнатор – сторона у договорі консигнації – є власником митного ліцензійного складу, з якого вестиметься продаж консигнаційного товару.

Окремо розглядається механізм виконання договору з урахуванням необхідних митних формальностей. Зважаючи на майже відсутність законодавчої бази, а також недостатність положень ЦК України про договір комісії для правового регулювання консигнаційних відносин, в ЦК України запропоновано закріпити норми, що встановлюють загальні положення про договір консигнації.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової задачі, що виявляється в аналізі цивільно-правових договорів, які укладаються у сфері митної справи України, та встановленні їх специфіки, а також сформульовано конкретні пропозиції, спрямовані на удосконалення механізму реалізації прав та законних інтересів суб'єктів митної справи на договірних засадах.

1. Доводиться, що норми цивільного права як фундаментальної галузі права, основи всієї системи приватного права України, посідають значне місце в організації та функціонуванні митної справи України. Їх основна роль полягає в регулюванні договірних зобов'язань, що виникають між її суб'єктами.

2. Зроблено висновок, що договірним відносинам у митній справі України є властивими особливості, викликані „подвійним” правовим регулюванням – нормами цивільного та митного права, – яке виявляється в такому: підпадаючи під загальні правила, закріплені в ЦК України, вони частково врегульовані спеціальними нормативними актами, які встановлюють додаткові вимоги чи обмеження щодо окремих елементів договорів. Зокрема їх специфіка проявляється через: 1) постійний підвищений контроль з боку митних органів України за укладенням та виконанням договорів; 2) чітку митно-правову регламентацією окремих елементів таких відносин (вимоги до суб'єктів, законодавче закріплення їх прав та обов'язків тощо); 3) фактичну нерівність їх учасників (у випадку, коли стороною в договорі є митний орган, наділений владними повноваженнями).

3. Зроблено висновок, що відносини, які виникають у зв'язку з наданням послуг з охорони та супроводження митними органами товарів, які знаходяться під митним контролем та переміщуються територією України, мають цивільно-правовий характер.

З метою удосконалення правового регулювання таких відносин запропоновано внести зміни до ст. 978 ЦК України та викласти її у такій редакції: „За договором охорони одна сторона – охоронець зобов'язується

забезпечити схоронність особи чи майна, які охороняються, а інша сторона – володілець такого майна або особа, яку охороняють, зобов'язані виконувати передбачені договором правила особистої та майнової безпеки і сплачувати охоронцю встановлену плату в порядку, передбаченому договором”.

4. Доводиться, що договір комісії у митній справі наділений специфічними ознаками: 1) він укладається тільки з метою подальшого продажу товарів; 2) має специфічний суб'єктний склад та чіткі законодавчі вимоги до сторін, а саме до комісіонера (майбутнього продавця); 3) предметом комісії можуть бути лише визначені законодавством категорії товарів (наприклад, вилучені); 4) граничні терміни продажу товарів встановлені актами митного законодавства; 5) процедура продажу товарів (зокрема стосовно митних аукціонів) є чітко регламентованою.

Обґрунтовується доцільність розробки та затвердження порядку реалізації товарів окремо на товарних біржах та через підприємства торгівлі (за прикладом митних аукціонів), а також законодавчого встановлення випадків застосування кожного зі способів реалізації майна, від чого буде залежати, із ким саме митними органами укладатиметься договір комісії.

5. Запропоновано включити до глави 63 ЦК України „Послуги. Загальні положення” окрему статтю, яка визначала би поняття послуги, під якою слід розуміти дію (діяльність) фізичних або юридичних осіб на замовлення інших осіб, що не виражається у певному матеріальному результаті, а застосовується в процесі її здійснення.

6. Пропонується авторське визначення поняття „митний посередник”, під яким розуміється суб'єкт підприємницької діяльності (фізична або юридична особа), який на підставі цивільного-правового договору певного виду та дозвільних документів надає з ініціативи суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, які переміщують товари та транспортні засоби через митний кордон України, посередницькі послуги, спрямовані на реалізацію їхніх прав і свобод у галузі митної справи та представлення їх інтересів у митних органах України.

На підставі відповідних договорів постачальники посередницьких митних послуг реалізують своє право на здійснення підприємницької діяльності, споживачі цих послуг отримують додаткові можливості та зручності для успішного проходження належних митних процедур. При цьому значно спрощується, прискорюється та оптимізується реалізація окремих складових митної справи України, що є важливим кроком до встановлення балансу приватних і публічних інтересів у цій сфері.

7. З метою уточнення законодавчих визначень митного брокера та митного перевізника пропонується внести зміни до ст.ст. 176 та 182 МК України, відповідно до яких ці поняття визначати через термін „суб'єкт

підприємницької діяльності (юридична або фізична особа)”, а не через термін „підприємство”.

8. Обґрунтовується доцільність зміни договірних підстав діяльності митного перевізника, у зв'язку з чим ст. 182 МК України запропоновано доповнити зазначенням, що відносини митного перевізника з власником товарів визначаються договором транспортного експедирування.

9. З метою усунення колізії чинних норм МК України 1991 р. і МК України 2002 р. та для забезпечення впровадження у життя формально існуючого механізму ліцензування діяльності митного брокера обґрунтовується доцільність розробки та затвердження Ліцензійних умов провадження посередницької діяльності митного брокера.

10. Наказ ДМСУ „Про затвердження Положення про діяльність підприємств, що здійснюють декларування на підставі договору” пропонується привести у відповідність до норм ЦК України про представництво та договір доручення, зазначивши у п. 2.1, що підприємство, яке здійснює декларування на підставі договору, має право самостійно здійснювати наступні операції в галузі митної справи від імені, за рахунок і за дорученням власника (володільця) вантажу.

Доводиться, що до впровадження механізму ліцензування посередницької діяльності митного брокера необхідно привести у відповідність до чинного законодавства процедуру видачі свідоцтв. Зокрема пропонується скасувати норми про щорічну перереєстрацію свідоцтв, як такі, що суперечать Конституції України та МК України.

11. Зроблено висновок, що чинність норм МК України 1991 р. у частині регулювання відносин зі зберігання товарів під митним контролем є необґрунтованою та недоцільною. Пропонується скасувати чинні на сьогоднішній день ст.ст. 85, 86 та 87 МК України 1991 року, оскільки аналогічні норми містить МК України 2002 р.

12. Обґрунтовується необхідність приведення законодавства, що регулює відносини з ліцензування певних видів господарської діяльності, у відповідність до МК України. У зв'язку з цим ст. 9 Закону України „Про ліцензування певних видів господарської діяльності”, пропонується доповнити таким видом діяльності, як відкриття та експлуатація митного ліцензійного складу, а також розробити та затвердити відповідні ліцензійні умови її провадження.

13. Запропоновано доповнити главу 69 ЦК України „Комісія” статтями, що розкривають сутність та основні характерні риси договору консигнації, такого змісту:

Договір консигнації

За договором консигнації одна сторона (консигнатор) зобов'язується за

дорученням другої сторони (консигнанта) протягом визначеного терміну (строку консигнації) за плату продати з консигнаційного складу належні консигнанту товари від свого імені, але за рахунок консигнанта.

Умови договору консигнації

Договір консигнації укладається на визначений термін із зазначенням строку консигнаційного продажу товару.

Консигнатор повинен продати товар тільки з консигнаційного складу на визначеній у договорі території. Можливість вивезення товару до третьої країни передбачається у договорі консигнації.

У договорі чітко визначаються умови про товар, що підлягає продажу, та його ціну.

У договорі консигнації сторони мають право передбачити й інші умови, що не суперечать чинному законодавству.

14. Доводиться доцільність відмови від використання митних ліцензійних складів для належного виконання договору консигнації, натомість обґрунтовується необхідність створення належної нормативної бази для запровадження у зовнішньоекономічній інфраструктурі власне консигнаційних складів та їх належного обладнання для здійснення консигнаційної торгівлі „в чистому вигляді”.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Безкоровайна І.В. Договір комісії в митній справі України // Митна справа. – 2004. – № 6. – С. 40 – 46.
2. Безкоровайна І.В. Договір доручення в митній справі України // Митна справа. – 2005. – № 1. – С. 88 – 95.
3. Безкоровайна І.В. Договірні засади діяльності митного перевізника // Митна справа. – 2005. – № 2. – С. 54 – 59.
4. Безкоровайна І.В. Проблеми застосування митно-правових норм митними органами України // Митна справа. – 2005. – № 4. – С. 81 – 84.
5. Безкоровайна І.В. Тимчасове зберігання товарів під митним контролем // Актуальні проблеми держави і права. – Вип. 26. – Одеса, 2005. – С. 202 – 206.
6. Безкоровайна І.В. Митне регулювання консигнаційної торгівлі в Україні // Митна справа. – 2006. – № 4. – С. 88 – 93.
7. Додін Є.В., Безкоровайна І.В. Проблеми правового регулювання діяльності митних брокерів у морегосподарському комплексі України // Програма та тези доповідей науково-практичної конференції „Проблеми правового забезпечення підприємницької діяльності, пов’язаної з морем” (17 березня 2006 р., м. Одеса). – Одеса: Фенікс, 2006. – С. 21 – 24.

АНОТАЦІЯ

Мищенко І.В. Цивільно-правові договори в митній справі України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне право. – Одеська національна юридична академія, Одеса 2008.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню цивільно-правових договорів, що укладаються у сфері митної справи, їх специфіки та характерних рис.

Вперше на науковому рівні здійснюється дослідження договірних відносин за участі суб'єктів митної справи. На підставі аналізу положень законодавства окреслено коло, здійснено класифікацію цивільно-правових договорів, які укладаються суб'єктами митної справи і спрямовані на реалізацію окремих її складових, таких як митний контроль, митне оформлення, митний режим.

Аналізуються особливості суб'єктного складу, змісту, порядку укладення та виконання цивільно-правових договорів у митній справі України, пов'язані з подвійним правовим регулюванням – нормами цивільного та митного права.

На підґрунті положень і висновків дослідження зроблено низку пропозицій щодо уточнення та удосконалення положень Цивільного та Митного кодексів України, а також інших актів митного законодавства.

Ключові слова: цивільно-правовий договір, договір комісії, договір доручення, договір зберігання, митна справа, свобода договору, послуга.

АННОТАЦИЯ

Мищенко И.В. Гражданско-правовые договоры в таможенном деле Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное право. – Одесская национальная юридическая академия, Одесса 2008.

Диссертация посвящена комплексному исследованию гражданско-правовых договоров, которые заключаются в сфере таможенного дела Украины, их специфики.

Впервые на научном уровне осуществлено исследование договорных отношений, участниками которых являются субъекты таможенного дела, что связано с формированием новой концепции отечественного гражданского

законодательства, отображенной в Гражданском кодексе Украины, а также изменением вектора правового регулирования общественных отношений в сфере таможенного дела Украины, нашедшим свое выражение в Таможенном кодексе Украины. На основании анализа положений гражданского и таможенного законодательства очерчен круг, произведена классификация, дана характеристика гражданско-правовых договоров, которые заключаются субъектами таможенного дела и направлены на реализацию его отдельных составляющих, таких как таможенный контроль, таможенное оформление, таможенный режим.

В частности, в работе анализируются гражданско-правовые договоры, одной из сторон которых является таможенный орган. К таким договорам относятся договор комиссии, заключаемый таможенным органом с целью реализации определенных Таможенным кодексом Украины категорий товаров, а также договор охраны и сопровождения, заключаемый при транзитных перевозках товаров и избрании такой меры гарантирования их доставки, как охрана и сопровождение таможенным органом. Определяются особенности этих договоров, связанные со специфическим статусом данного субъекта договорных отношений.

Отдельно исследуются гражданско-правовые договоры с участием таможенных посредников, предоставляющих субъектам внешнеэкономической деятельности услуги по декларированию, перевозке и хранению товаров, перемещаемых через таможенную границу Украины. Это договоры поручения, перевозки, хранения, консигнации.

Значительное внимание уделено особенностям содержания, порядка заключения и исполнения гражданско-правовых договоров в таможенном деле Украины, которые связаны с дополнительными требованиями, ограничениями или запретами, установленными актами таможенного законодательства в целях обеспечения баланса частных и публичных интересов в данной сфере. В связи с этим поднят вопрос о механизме обеспечения прав и законных интересов участников договорных отношений в таможенном деле Украины.

Изложены наиболее важные научные и практические результаты, полученные в результате исследования, делается теоретическое обобщение и дается новое решение исследуемой научной проблемы, а также сформулированы конкретные предложения по уточнению и усовершенствованию положений актов гражданского и таможенного законодательства Украины.

Ключевые слова: гражданско-правовой договор, договор комиссии, договор поручения, договор хранения, таможенное дело, свобода договора, услуга.

SUMMARY

Mishchenko I.V. Civil contracts in the customs affair of Ukraine. – Manuscript.

The dissertation for a candidate Degree in Law on specialty 12.00.03. – Civil Law and Civil Process; Family Law; International Private Law. – Odesa National Academy of Law, Odesa, 2008.

The dissertation is devoted complex research of the civil agreements concluded in the customs affair of Ukraine, their specifics and features.

For the first time on scientific level the analysis of the contractual relations of the subjects of the customs affair is organized. On the basis of the analysis of legislative positions the range of civil contracts concluded by the subjects of the customs affair of Ukraine for realization separate elements of customs affair, such as customs control, customs registration, customs procedure is defined. Classification of such contracts is also conducted in the dissertation.

The specifics of the subjects, contents, order of conclusion and execution all the contracts in the customs affair caused by dual legal regulation – with norms of Civil and Customs Law are also analyzed.

On the grounds of positions and conclusions of the dissertation the number of the suggestions are made in relation to the revision and improvement provisions of Civil and Custom legislation of Ukraine.

Key words: civil contract, the contract of the commission, the agreement of commission contract, the contract of keeping, customs affair, liberty of the contract, service.